

Беслюбняк Дмитро, ст. магістратури історико-філологічного факультету;
науковий керівник – к.іст.н., доцент Жив'юк А. А. (Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИРІШЕННЯ ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ ДРУГОГО ФРОНТУ НА ТЕГЕРАНСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті досліджено етапи введення в дію військової операції «Оверлорд», визначено основні аспекти політичних впливів на цей проект, з'ясовано технічну сторону підготовки до висадки союзників у Європі та висвітлено хід операції, розкрито роль Тегеранської конференції у вирішенні основного воєнного питання завершальної частини Другої світової війни
Ключові слова: Тегеранська конференція, операція «Оверлорд».

Аннотация. В статье исследованы этапы ввода в действие военной операции «Оверлорд», определены основные аспекты политических влияний на этот проект, выяснено техническую сторону подготовки к высадке союзников в Европе и освещено ход операции раскрыто роль Тегеранской конференции в решении основного военного вопроса заключительной части Второй мировой войны
Ключевые слова: Тегеранская конференция, операция «Оверлорд».

Annotation. The article analyzes the main stages of the introduction of the military operation «Overlord». The main aspects of the political influences on this project are identified. The technical side of preparations for the allied landing in Europe is figured out and the progress of the operation is highlighted. The role of Tehran conference in the decision of the basic military question of the final part of the Second World War is comprehended.
Keywords: Tehran conference, operation «Overlord», the Second front.

Тегеранська конференція глав урядів СРСР, США і Англії Й. Сталіна, Ф. Рузвельта і У. Черчилля проходила з 28 листопада до 1 грудня 1943 р. Керівників трьох країн супроводжували міністри іноземних справ, політичні та військові радники. Основну увагу керівники союзних держав приділили питанням ведення війни, особливо, часу відкриття Другого фронту. Це найважливіше питання було одним з найбільш гострих у відносинах між союзниками, оскільки, від його вирішення залежали терміни закінчення війни у Європі, й виходячи з цього, долі мільйонів людей європейських країн, і насамперед радянських людей, які продовжували нести на своїх

плечах основний тягар війни. Варто детальніше з'ясувати основні деталі переговорів на конференції та висвітлити хід відкриття Другого фронту адже ці питання слабо висвітлені в сучасні українській історіографії.

Питання передумов відкриття Другого фронту досліджено у працях В. Бережкова [1] В. Волкова [2], А Громика [3]. У їхніх наукових розвідках зазначено, що висадка союзників пройшла успішно, і, незважаючи на окремі труднощі, відкриття Другого фронту у Європі відбулося згідно з планом та побажаннями учасників антигітлерівської коаліції, які були закріплені на Тегеранській конференції.

Метою нашої статті є дослідження ролі тегеранських переговорів у вирішення питання відкриття Другого фронту у Європі та висвітлення активної фази операції «Оверлорд».

Конференція у Тегерані одразу виявила протиріччя у поглядах союзників на місце, масштаби і терміни висадки союзників у Європі. У. Черчилль доклав чимало зусиль, щоб відійти від конкретного вирішення питань, пов'язаних з відкриттям Другого фронту. Проте президент США не підтримав англійського прем'єр-міністра. На першому пленарному засіданні конференції президент Ф. Рузвельт навів огляд тієї частини війни, яка більше стосувалася Сполучених Штатів. При цьому він відмітив, що США, також, як Англія і Радянський Союз надіються на швидку перемогу. Ф. Рузвельт повідомив про розроблений на конференції в Квебеку план, який виходив з того, щоб експедиція через Ла-Манш повинна бути проведена близько 1 травня 1944 р. (операція «Оверлорд»). Американці розраховували ударом через північно-західну Німеччину разом з англійцями зайняти більшу частину Європи і першими ввійти в Берлін. При цьому, «Оверлорд» був представлений як найбільш ефективний варіант допомоги Радянському Союзу. У. Черчилль знову намагався відстоювати «середземноморську стратегію». Він стверджував, що для успіху союзників необхідно спочатку зайняти Рим і дістатися лінії Піза – Ріміні в Італії, а також розвернути операції у східній частині Середземного моря, навіть якщо вони «можливо викликали б деяку відстрочку операції через канал» [1, с. 418].

Слід зазначити, що У. Черчилль, як і Ф. Рузвельт, намагався не допустити Червону Армію в Західну Європу. «Кожного разу, – говорив Ф. Рузвельт своєму сину Еліоту, – коли прем'єр-міністр наголошував на вторгненні через Балкани, всім присутнім одразу ж було ясно, чого він насправді хоче. Він, насамперед, прагне врзатись клином у Центральну Європу, щоб не допустити Червону Армію в Австрію і Румунію і навіть можливо, в Угорщину» [2, с. 418].

Водночас Й. Сталін заявив в Тегерані: «...Було б добре, якби мало місце дві операції: операція «Оверлорд» і в якості підтримки цієї операції – висадка в Південній Франції. В той же час операція в районі Риму була б

відволікаючим маневром. Здійснюючи висадку у Франції з півночі і півдня, при об'єднанні цих військових ресурсів можна було домогтися нарощування сил. Франція є слабким місцем Німеччини» [2, с. 418]. В розмові з У. Черчиллем 30 листопада 1943 р. Й. Сталін говорив, що, «як тільки відбудеться десант в Північній Франції, Червона Армія, в свою чергу, перейде в наступ. Якби було відомо, що операція розпочнеться в травні чи в червні, то СРСР могли б підготувати не один, а декілька ударів по ворогу» [2, с. 418].

Часом висадки союзних військ у Франції, по переконаннях радянської делегації повинен був бути травень 1944 р. Радянське керівництво пропонувало назвати точну дату початку операції «Оверлорд». Проте У. Черчилль відмовився взяти конкретні обов'язки: «Я не можу пожертвувати операціями в Середземному морі тільки заради того, щоб зберегти дату 1 травня» [2, с. 419]. Прем'єр-міністр запропонував передати це питання на обговорення військовим спеціалістам, що означало б відстрочку цього рішення на невизначений час. Ф. Рузвельт погодився з У. Черчиллем, коли той запропонував передати всі невіршені питання «військовій комісії». На що Й. Сталін відповів: «Ми можемо вирішувати ці питання самостійно, тому що ми маємо більше повноважень ніж військова комісія» [3, с. 139].

Така позиція радянської делегації вплинула на англо-американських представників. У. Черчилль зняв свої заперечення стосовно операції «Оверлорд». На засіданні конференції 30 листопада 1943 р. в присутності Й. Сталіна, Ф. Рузвельта і У. Черчилля військовий представник Алан Брук заявив від імені США і Англії, що початок операції «Оверлорд» відбудеться впродовж травня 1944 р. Вона буде підтримана операцією в Південній Франції, причому масштаб такого наступу буде залежати від кількості десантних суден, які будуть знаходитись в наявності до того часу. Голова радянської делегації в свою чергу заявив, що СРСР зобов'язується до травня організувати великий наступ проти німців в декількох місцях, з тим щоб всі німецькі дивізії залишилися на Східному фронті і не дати можливості німцям створити труднощі для «Оверлорду».

На конференції У. Черчиллю не вдалось підмінити відкриття Другого фронту у Франції операціями на Балканах. Уряди США і Англії підтвердили на конференції, що чисельність десантних англо-американських військ при вторгненні в Західну Європу складе 1 млн. чоловік. Ці зобов'язання були зафіксовані у воєнних рішеннях Тегеранської конференції. В них записано: «Конференція прийняла до відома, що операція «Оверлорд» буде проведена впродовж травня 1944 р. разом з операцією у Південній Франції. Ця остання операція буде проведена в масштабі, в якому дозволять союзні десантні ресурси. Конференція далі прийняла до відома заяву маршала Й. Сталіна, що радянські війська проведуть наступ в той же час, з метою попередити перебазування німецьких сил з Східного на

Західний фронт [3, с. 145]. В опублікованій декларації три уряди заявили, що прийшли до повної згоди стосовно масштабу і термінів операції, які будуть проведені зі сходу, заходу і півдня.

На Тегеранській конференції англійці висловили свої аргументи на користь залучення Туреччини до війни, стверджувалося, що ця акція не потребує від союзників великих зусиль: потрібно виділити не більше 2–3 дивізій для захоплення островів в Егейському морі, які розташовані вздовж західного узбережжя Туреччини, і в першу чергу острова Родос, який є воротами в Егейське море, а також забезпечити захист Туреччини з повітря [4, с. 137]. Проте англійці й американці визнавали, що проведені операції в Середземному морі, в тому числі східній частині його частині, хоч і є другорядними і допоміжними, можуть спричинити відкладення головної операції «Оверлорд» [4, с. 91].

Істотне значення для укріплення військового союзу трьох країн, а також для скорішого завершення війни не тільки на Заході, але й на Сході мала заява голови радянського уряду, про вступ СРСР у війну проти японських агресорів, після розгрому гітлерівської Німеччини. Вона стала дружнім жестом на неодноразові звернення західних союзників до СРСР з проханням вступити у війну проти японської агресії. Радянський Союз наголошував на те, що війна проти Японії розпочнеться тільки після остаточної перемоги над нацистами. Тому це питання не мало подальшого розгляду в контексті зустрічі «Великої трійки».

Варто окреслити основні деталі підготовки та висадки союзників у Нормандії. Підготовка до висадки союзників розпочалася досить швидко. Для відпрацювання окремих питань операції союзники створили спеціальний полігон, на якому, змінюючи одна одну, тренувалися військові частини. Як пише Норман Дейвіс у книжці «Історія. Європа»: «До технологічних див належали величезні плавучі порти, прозвані «шовковичними гаванями», які притягли буксиром, поставивши в морі поодаль від нормандського берега, а також «Плутон»... підводний трубопровід, який гарантував необмежене постачання бензину» [5, с. 1071].

Розвинена інфраструктура портів півдня Англії дозволяла флоту впродовж лічених годин забезпечити підтримку десанту. Було проведено ретельний аналіз графіків припливів і відпливів: необхідно було побачити багато тисяч перешкод на мілководді. Зіставлення даних аерофотозйомки та проведення десятків нарад дозволило назвати днем «Д» (Decisive Day – «вирішальний день») 6 червня 1944 р. Найближчим варіантом було 20 червня, але проти цієї дати свідчив той факт, що для висадки десанту і приземлення планерів потрібен повний місяць. І все ж Дуайт Ейзенхауер і англійський фельдмаршал Бернард Лоу Монтгомері, що прийняв командування групою армій вторгнення, вирішили перестраховатися і вибрали днем «Д» 5 червня. Але прогнози синоптиків вказували на

наступний день. Ейзенхауер на нараді в передмісті Лондона сказав «Я переконаний, що ми повинні віддати наказ про початок висадки. Мені це не подобається, але так повинно бути. Я не бачу жодної іншої можливості. О'кей, ми завдаємо нищівного удару» [6].

Німецьке верховне командування було введено в оману стосовно району вторгнення. Найбільш певним місцем вторгнення воно рахувало район Па-де-Кале, допускалася також можливість висадки в усті Сени і в районі Антверпена. Можливість вторгнення в Нормандію вважалось спірним. Тому нацистське командування згрупувало свої головні сили північніше річки Сени. В районі ж найбільш небезпечної ділянки узбережжя Нормандії протяжністю більше 40 км знаходилось тільки три німецькі дивізії. Також німецьке верховне командування було проінформоване метеослужбою, що 5 і 6 червня вторгнення буде неможливим внаслідок штормової погоди яка може протриматися декілька днів.

Перед висадкою союзники мали велику перевагу в авіації: майже 2500 бомбардувальників із вечора 5 червня завдали удару по узбережжю й тилах німців у північно-східній Франції – від Бретані до Фландрії. Після першої години ночі 6 червня за 5–10 км від узбережжя Нормандії було висаджено три повітряно-десантні дивізії, котрі мали створити сприятливі умови для морського десанту. Одночасно в районі Па-де-Кале до французького берега вирушила група невеликих суден, до яких були прив'язанні аеростати з металізованою оболонкою. На екранах німецьких радіолокаторів виникли потужні сигнали, від сотень великих кораблів. Під час проведення операції такі заходи з дезінформації противника мали велике значення. Лише на 16.00 годину, 6 червня 1944 р. ставка Гітлера остаточно переконалась, що висадка в Нормандії не є відволікаючою, другорядною операцією союзників.

З настанням світанку авіація і кораблі засипали північне узбережжя Нормандії від річки Орн до затоки Гран-Ве і далі градом авіабомб і снарядів. Під прикриттям артилерійського вогню до берега підійшли десантні судна. Лише в двох пунктах висадки вдалося спустити на воду танки – амфібії, при підтримці яких піхота мала виходити на сушу. Загородження, поставлені при самому березі, в умовах шторму неможливо було цілком прибрати, тому вони стали причиною великих втрат. Виснажені морською хворобою американські, канадські й англійські піхотинці з великими труднощами закріплювались на березі. Англійський письменник Ернест Хемінгуей, який брав участь у висадці як військовий кореспондент, згадував, що п'ять послідовних хвиль атаки назавжди залишились на місці їх виходу з води [6]. Але невдовзі есмінці, що підійшли впритул до берега, знищували своїм вогнем опорні оборонні пункти німців.

В подальшому союзники розвинули успіх операції у Нормандії. У дуже складних умовах у «першій хвилі» було висаджено понад 150 тисяч чоловік.

Англійці і канадці захопили на цей час найбільший плацдарм 17 км уздовж берега і 6–8 км у глиб території. Результати американців були не стільки вдалимими – їхні 5-й і 7-й корпуси з труднощами зачепилися за крихітні частини суші і продовжували зустрічний рух до розрізаних груп десантників – рейнджерів. Загальні втрати союзників 6 червня, з огляду на складність і масштаб висадки, були досить невеликі – понад 2500 чоловік.

Безпосередній командувач військ на атлантичному валі фельдмаршал Карл фон Рундштедт не очікував удару саме в той час. Навіть наявність трьох танкових дивізій не могла врятувати ситуацію: велика перевага союзників у повітрі, руйнування комунікацій французькими партизанами і диверсійними групами, у першу чергу, мостів та засобів зв'язку, а головне – плутанина в штабах нацистів у день «Д» стали складовими їхньої поразки.

Зі спогадів У. Черчилля відомо про окремі деталі перебігу перших днів висадки: «10 червня генерал Монтгомері повідомив, що достатньо добре влаштувався на узбережжі і готовий прийняти гостей. Тому я разом зі Сметсом, Бруком генералом Маршалом і адміралом Кінгом відбув поїздом у Портсмут. Три американських начальники штабів прибули до Лондона 8 червня на випадок необхідності прийняття важливого військового рішення. Нас чекали англійський і американський есмінці... Монтгомері зустрів мене на березі. Його армія просунулася на 7–8 миль у глибину країни. Стрілянина була достатньо слабкою, великої активності не спостерігалось... Я запитав у нього, як далеко знаходиться фронт. Він відповів, що приблизно за 3 милі. Я запитав, чи існує безперервна лінія фронту. «Ні» – відповів він. Усе проходило чудово, і, якщо не враховувати окремих повітряних тривог і стрілянини зеніток, здавалося, що ніяких битв взагалі немає...» [7, с. 265–266].

Таким чином, принципове питання про відкриття Другого фронту було остаточно вирішене та втілене у життя, дотичні питання також знайшли своє відображення у рішеннях членів антигітлерівської коаліції. Незважаючи на довготривалі суперечності з цього питання Тегеранська воєнна конференція все ж вирішила цю проблему, і поклала кінець всім чуткам і недомовкам. Вона виправдала покладені на неї надії, були вирішені головні політичні питання стосовно висадки союзників, західні держави дали тверду обіцянку стосовно відкриття Другого фронту і втілили її. Саме трьохсторонній формат зустрічі дав можливість так швидко вирішити таке важливе військове питання. Без окремої допомоги військових спеціалістів, лідери трьох країн, на найвищому рівні, вирішили одне з найголовніших питань війни, яке в повній мірі вплинуло на терміни закінчення Другої світової війни.

1. Бережков В. М. Страницы дипломатической истории / В. М. Бережков. – М. : Международные отношения, 1987. – 616 с. 2. Волков Ф. Д. Тайное становится

явным. Деятельность дипломатии и разведки западных держав в годы второй мировой войны. – М. : Политиздат, 1989. – 368 с. **3.** История дипломатии в 4 Т. – Гл. ред. А. Громико. Изд. второе. перед и доп. – М. : Политическая литература, 1965. – Том 4. : Дипломатия на первом этапе общего кризиса капиталистической системы. – 756 с. **4.** Тегеранская конференция руководителей трех союзных держав СССР, США и Великобритании (28 ноября – 1 декабря 1943 г.) — Т. 2. – М. : Политиздат, 1984 – 198 с. **5.** Норман Дейвис. Европа : Історія / Дейвіс Норман / Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 1463 с. **6.** Операція «Оверлорд» «вирішальний день», що вразив увесь світ [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2004. – № 22. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua>. **7.** Хрестоматія по новітній історії. Документи і матеріали. – Т. II. – М, 1960. – 340 с.